

Βαγγέλης Χατζηθασιλείου

ΤΡΕΙΣ ΓΕΝΙΕΣ, ΜΙΑ ΕΠΟΧΗ

Νίκος Μπακόλας: 'Η μεγάλη πλατεία. 'Ιστορία τών Μέσων και Νέων Χρόνων. Κέδρος, 'Αθήνα 1987.

Οι προϋποθέσεις και τά μέτρα της λογοτεχνικής «γενιάς» δυσκολεύουν πάντα τὰ πράγματα, τόσο στή συστηματική έρευνα της φιλολογίας, όσο και στήν αξιολογική έρμηνεία της κριτικής: οδηγούν σε άνελαστικές τυποποιήσεις, καθιερώσουν μιά πολύ γενική κλίμακα κατάταξης του ύλικού, επιβάλλουν αυτόματες, σχεδόν μηχανικές άνταποκρίσεις. Σέ όρισμένα κείμενα, ώστόσο, είναι τόσο έκδηλα τὰ χαρακτηριστικά τής συλλογικής ζωής σε δεδομένο τόπο και χρόνο, ώστε μοιάζει άδύνατο νά αποφύγει κανείς τόν πειρασμό τότε, φτάνει, όχι μόνο από δική του διάθεση, αλλά και από άφύρητη πίεση, πού άσκει τό ίδιο τό έργο, νά άναφερθει, χωρίς πιά σοβαρούς

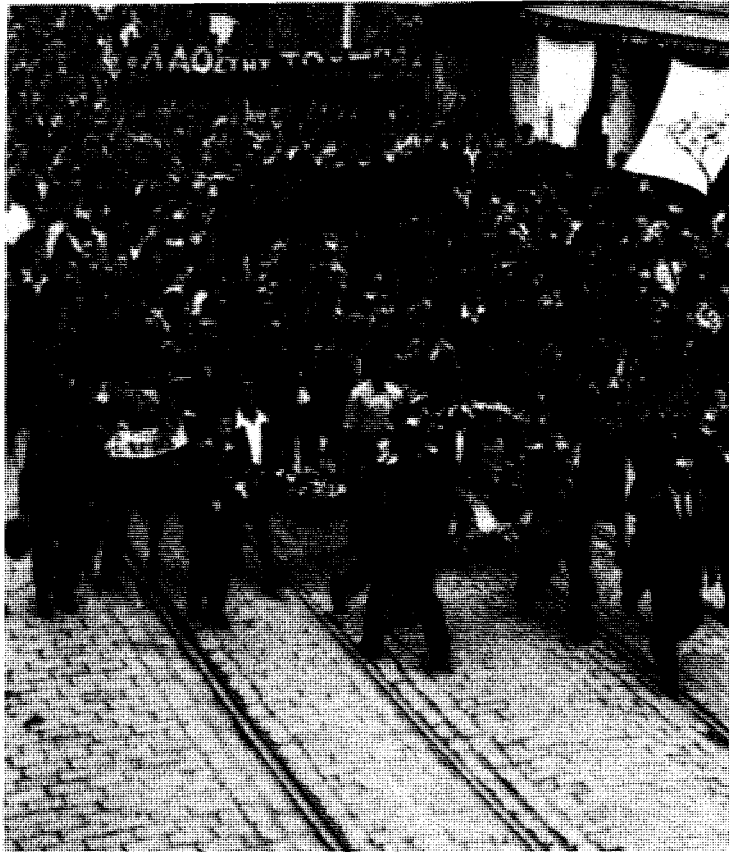
ένδοιασμούς, σε «γενιά» και «έποχή» και «'Ιστορία» – όρουσ σε ένα βαθμό περιγραφικούς (μιά και άποκαθιστούν μέ τρόπο γραμμικό τίς έσωτερικές σχέσεις του κειμένου, κατευθύνοντας τό βλέμμα του παραλήπτη σε καθαρά 'Ιστορικά ή κοινωνικά μεγέθη) και πάντως, άκόμη, άναγκάιους. Τέτοιους όρους άπαιτεί, τουλάχιστον ώς προς τήν τυπικά άναφορική (γεγονότα και παραστάσεις του έξωτερικού κόσμου) λειτουργία τής άφήγησης (πού, όπως θά δούμε, πραγματοποιείται μέσα σε μιά άδιάκοπη, άν και 'ιδιότυπη, ροή τής όμιλίας του ύποκειμένου), τό πρόσφατο μυθιστόρημα του Νίκου Μπακόλα.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΙ Η ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, Η ΕΠΟΧΗ, Η ΓΕΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΝΙΕΣ

I. Πρίν άπ' όλα, ή «'Ιστορία»: μεγάλη – τών πολιτικών (κι έδώ ως ύπολογιστούν οι άλλες τής έξουσίας στήν 'Ελλάδα του άρχομένου 20ου αιώνα, ή μνήμη του έλληνικού κρασιατικού κόσμου, ό δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, ή γερμανική Κατοχή, τό άνοδικό ρεύμα του ένοπλου κομμουνιστικού κινήματος, ό 'Εμφύλιος, αλλά και τὰ παρασκήνια: πατρίες, διαβουλεύσεις, 'ι-τριγκες – στίς κυβερνήσεις, στό στρατό, στήν άστυνομία, στίς έφημερίδες) και τών κοινωνικών (ή υπό διωγμόν πληθός τών Θεσσαλονικιών 'Εβραίων, ό άπροστάτευτος πληθυσμός τής πόλης εκτεθειμένος στή διαμάχη τών αντίπαλων παρατάξεων) γεγονότων: μικρή – τών άτομικών έπεισοδίων, πού προβάλλουν τή ζωή τών ήρώων τους και ήρώων του συγγραφέα (κι είναι έδώ, σάν σε περιστρεφόμενη σκηνή, ό Φώτης, ό Χρίστος, ή 'Αγγέλα, ό Γιάννης, ό Χριστόφορος, ό 'Αγγελος, ή 'Αντιγόνη) στό πανί του κόσμου.

II. Είναι, επίσης, ή «έποχή» μέ άλλα λόγια, οι συνειδήσεις. 'Ο Νίκος Μπακόλας διαλέγει μιά μέση στόφα. 'Ο άνθρώποι του, πλην του Χριστόφορου, δέν μετέχουν όργανικά στίς βασικές εκφράσεις του καιρού τους: ό Φώτης είναι λιποτάκτης – ένα είδος τυχοδιώκτη και άναχωρητή, πού ταξιδεύει στήν 'Ανατολή, «κολλάει πάνω σε μιάν «όμιλουσα» περιουσία και στό τέλος, θαλασσοπνίγεται. 'Όσα διαδραματίζονται στήν πόλη και τή χώρα δέν τόν άφορούν παρά μόνο κατά τό μέτρο τής στιγμιαίας εμπλοκής του στα

γεγονότα, τόσο πρίν, όσο και μετά τόν πόλεμο. 'Ο Χρίστος προσεγγίζει στίς ιδέες τής 'Αριστεράς, παίρνει μέρος σε κάποια όργανωτικά σχήματα: όμως, ύπερισχύνει ή καθημερινότητα και οι θιοτικές του άνάγκες. 'Ακούει και ύφίσταται (χάνει τήν κόρη του σε μιά σκοτεινή ώρα τών έμφύλιων άκκισμών), δέν παράγει. 'Η 'Αγγέλα περνά ξυστά από τὰ πράγματα, άναζητώντας άποκατάσταση (ξόρκι του στερημένου, νενάρφανου κόσμου της) στό πλευρό ενός Γιάννη, πού μετά βίας καταφέρνει νά ξεφύγει από τό θάσανο τής περιπλάνησης και νά σταθεϊ στα πόδια του ως εκπρόσωπος τής μεταπολεμικής άνοιχοδόμησης. 'Ο 'Αγγελος και ή 'Αντιγόνη (παιδιά του Φώτη και του Χρίστου αντίστοιχα) έρχονται πιά κοντά στον πυρήνα, αλλά δέν προλαβαίνουν: ή φυσική και ψυχική έξόντωση άκυρώνει τή συμμετοχή τους. Μόνο τὰ δευτερεύοντα πρόσφατα, θρυλομυμενες φιγούρες και σκιές (ό Εύριπίδης, ό θεός τής 'Αγγέλας) ή μυθιστορηματικοί τύποι μέ κάποια ύπόσταση (ό μοιραρχος) δίνουν τόν άμεσώτερο τόνο μιάς συγκεκριμένης και σχετικά σταθερής έκλογής. Τοιχογραφία καθημερινής ζωής στό περιθώριο έξαιρετικών συμβάντων αποτελούν και τὰ υπόλοιπα βοηθητικά πρόσωπα (όπάτρωνας και οι έργοδότες τής 'Αγγέλας, ή μητέρα του Φώτη, οι άδελφές του Γιάννη, οι συνάδελφοι του Χρίστου, ή 'Ελένη). 'Ο Χριστόφορος, πάλι, μοιάζει μέ πλάσμα πυρρετικού όνειρου και, στό επίπεδο τής συγγραφικής πρόθεσης, μέ σύμβολο: άδυναμία

10 Μαΐου 1936. Πορεία στη λεωφόρο Στρατού της Θεσσαλονίκης σέ ένδειξη διαμαρτυρίας γιά τόν θάνατο 12 καπνεργατών και τόν τραυματισμό άλλων 300 κατά τήν επίθεση τής Χωροφυλακής έναντίον τής άπεργιακής τους συγκέντρωσης..

καί θρίαμβος του ήγέτη, μαρτυρική σύνοψη των παθών τής προπολεμικής και μεταπολεμικής Άριστεράς στή Θεσσαλονίκη – μέ κινήσεις μεγαλειώδεις και άπεγνωσμένες.

Ή εποχή, λοιπόν, άποτυπώνεται κατά κανόνα σέ μιά συνείδηση πού κατανοεί τήν ιστορία μέσα άπό τό χαμηλό, «άνιστορικό», καθημερινό βίωμα. Οί ήρωες δέν ζωντανεύουν ιδεολογίες, δέν άναλαμβάνουν άποστολή· τό συλλογικό γεγονός εισβάλλει στή ζωή τους ώς έκτροπή και «παραμόρφωση» και «θόρυβος»: όμως, προσδιορίζει άποφασιστικά τή στάση τους: άπό τή συναλλαγή και τήν άνευ όρων παράδοση μέχρι τήν εύκαμψία, τήν ένδοτικότητα και τήν έγκατάδειψη. Άκόμη και όσοι έλκονται άπό τίς ιδέες, γρήγορα επιστρέφουν σέ μιάν άθεράπευτη, και ώστόσο μαζική, μοναξιά. Στό μεταξύ, έρωτεύονται, πίνουν, τρώνε, άκούν ρεμπέτικα, περπατούν στήν πόλη, όνειρεύονται μαύρα φαντάσματα και δροσερούς τόπους. Ή συνείδηση στέκεται δι-

πλα στό αίσθημα, άγγίζει τό ξυστικό, παρακολουθεί τό σώμα. Τρέφει και, κυρίως, τρέφεται.

ΙΙΙ. Τέλος, είναι ή γενιά του συγγραφέα και οί γενιές των πρωταγωνιστών του. Οί μάνες τής μικρασιατικής καταστροφής, οί νεαροί του μεσοπολέμου και οί έφηβοί τής Κατοχής και του Έμφύλιου, στοιχιώνουν τά μυθιστορηματικά πρόσωπα τής «Μεγάλης Πλατείας». Ο συγγραφέας άνήκει στήν τελευταία κατηγορία. Άντλεί τό ύλικό του άπό άκούσματα, γνωριμίες, παιδικές εικόνες και άτομική, ζέουσα πείρα (οί ύποσημειώσεις του, διάσπαρτες στά κεφάλαια του βιβλίου, τό επιβεβαιώνουν): παππούδες (οί φασματικοί γονείς του Χρίστου, ή Μυροΐνη, ό πατέρας του Γιάννη), πατέρας (ό Χρίστος, ό Φώτης κι άκόμη, κάπως καθυστερημένοι, ό Γιάννης και ή Άγγέλα) και γιοί (ό Άγγελος, ό Δημήτρης και τά κορίτσια: ή Άλκιμήνη και ή Άντιγόνη) είναι φορείς τής ΐδιας, άσυνεχούς αλλά και ένιαίας, ιστορίας.

I. "Όλο αυτό τό πλήθος έχει, φυσικά γλώσσα· επίσης, όρισμένο ήθος λόγου, πού αντικατοπτρίζει τήν καταγωγή καί τήν άγωγή του· τέλος, τό πιό ούσιαστικό, έναν τρόπο άντίληψης τών γεγονότων. 'Ο συγγραφέας κρατάει κοινό άφηγητή γιά τά πρόσωπά του. Ταξικές ιδιαίτερότητες, όμαδικές νοοτροπίες καί άτομικές στάσεις άποδίδονται, καί πάντως άχνά, μόνο μέ σύντομες φράσεις εύθεός λόγου, ένσωματωμένες στήν κεντρική άφηγηματική ροή. 'Ο Ν. Μπακόλας δέν νοιάζεται πολύ γιά τίς κοινωνικές ύποδηλώσεις τής γλώσσας· ή, μάλλον, τον άπασχολούν στό βαθμό πού έξασφαλίζουν τό ρεαλιστικό πλαίσιο τής δράσης. 'Εκείνο πού τόν ένδιαφέρει είναι ό δρόμος τόν όποιο άκολουθούν τά συμβάντα του έξωτερικού κόσμου γιά νά φτάσουν στή συνείδηση καί ή κατοπινή, μετά τήν εισδοχή, τύχη τους.

II. 'Ο άφηγητής δέν είναι ένδοξηγητικός (δέν λαμβάνει μέρος στά δρώμενα – άν καί στίς ύποσημειώσεις διαφαίνεται, τό 'δαμειόλας, ή σχέση μέ τήν έξωμυθιστορηματική άφειτηρία τους) καί μιλάει πάντα sé τρίτο πρόσωπο (όπως ό παραδοσιακός «παντογώστης» άφηγητής)· έν τούτοις, δέν άφίσταται στό έλάχιστο από τήν άντίληψη καί, κατά συνέπεια, τήν όμιλία του ύποκειμένου. 'Ο πανταχού παρών Θεός (θλέπει καί ξέρει όσα ζούν καί γνωρίζουν

όλοι οι ήρωές του μαζί) τής κλασικής άφηγησης γίνεται τώρα ένας άλλος τύπος παντογώστη: ταυτίζεται μέ τόν έξωτερικό κόσμο του καθενός πρωταγωνιστή ξεχωριστά, ένω από τήν παράδοση διατηρεί, έκτός από τήν – διαφοροποιημένη επί τά ένδον – παντογώσια, τό δικαίωμα τής διαδοχής (άπό τό ένα πρόσωπο στό άλλο, μέ σταθερή άκολουθία) καί τής σύνθεσης (κεντά πάνω στό μεγάλο καμβά πού άπαιτεί ή έπιφάνεια του μυθιστορηματος).

III. Τό πρωθύστερο, τό μακροπερίοδο καί, κάποτε, τό άνολοκληρωτο, ή άλληλομετάθεση τών εικόνων καί ή συνεύρεση διαφορετικών πραγματικοτήτων στό ίδιο στιγμιότυπο, ό συνειρμός, τά κομμάτια τής μνήμης (πού μπορεί νά αναφέρονται sé πρόσωπα, πράγματα, αισθήματα, χρώματα, έντυπώσεις, σκιές του πρόσφατου, πρίν ένα λεπτό, καί του μακρότατου, πρίν δεκαετίες, παρελθόντος), τό παραλήρημα, ή παρτίσηση, αλλά καί σχήματα πιό σκοτεινά, πού άνεβαίνουν άπό τό άσυνείδητο – ό,τι συνιστά τήν άντίληπτική λειτουργία του έγώ μέσα στήν καθημερινή ζωή περνά στήν άφήγηση καί καθίσταται μέρος τών γεγονότων (ή σπειροειδής ανάπτυξη τών σχέσεων μεταξύ τών προσώπων έντείνεται – καί έντείνεται – άπό μιά τέτοια λειτουργία) δηλαδή, λόγος τής «γενιάς», τής «έποχής» καί τής «ίστορίας».

ΜΙΣΟΙ ΣΤΟ ΜΥΘΟ, ΜΙΣΟΙ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

'Εν κατακλείδι, «'Η Μεγάλη Πλατεία» είναι ένα μυθιστόρημα χωρίς κεντρική πλοκή. 'Αρχή, μέση καί τέλος, καί πάλι, όχι μέ τήν άριστοτελική έννοια, έχουν μόνο οι ιστορίες πού τό άποτελούν – οι ψηφίδες του: ό Φώτης πού δέν βρίσκει τήν τύχη του καί χάνει τή ζωή του, ό Γιάννης πού έξαργυρώνει τήν άλλοτινή ρέμβη μέ τήν ύστερη επιτυχία τής έπιχείρησης, ή 'Αγγέλα πού ως τό τέλος άγωνίζεται νά ξεφύγει άπό τό γεροντικό φάντασμα τής νεανικής της ζωής, ό Χρίστος πού θά παραμείνει μετέωρος (όσο κι όταν ξεκίνησε), ό 'Αγγελος πού χωρίς νά καταλάβει καλά - καλά τόν κόσμο θά παίξει μέ τούς πιό επικίνδυνους, ή 'Αντιγόνη πού θά κρατήσει, άν καί τραυματισμένη, τήν έφηβική της περιέργεια. Τό κέντρο – ή ιστορία, τά πάθη καί τό πάθος μιάς πόλης, ένός τόπου – θά συνεχίσει χωρίς άρχή, χω-

ρίς τέλος – «μεγάλη», περιστρεφόμενη «πλατεία».

'Η στόφα καί ή γλώσσα τών ήρώων, όπως τίς είδαμε πιό πρίν, δείχνουν ότι ό συγγραφέας έφερε εις πέρας τήν πρόθεση καί τό έργο του: κλίνοντας προς τό έπεισοδιακό δέν έπεζήτησε τήν όλοκληρωμένη σύνθεση – άφησε τήν έποχή νά περάσει μέσα άπό τίς χαραμάδες τής ιδιωτικής ζωής· άποκλείοντας μιά περιορισμένη έξιστόρηση προσώπων δέν θέλησε τήν τυπική μυθιστορία – έσπρωξε μαλακά τούς ανθρώπους του στόν άνοικτό στίβο τών πραγματικών, ιστορικών συγκρούσεων. Τί έγινε στό τέλος; Μά, αυτό πού μπορεί νά είναι ό συγγραφέας καί ό άναγνώστης στή δική μας πιά έποχή: μισοί στό μύθο καί μισοί στήν πραγματικότητα· εύάλωτοι καί, τήν ίδια ώρα, σκληροί στό μέτρα τους, τελειοθής, αλλά καί πηγαίοι.